

ANARHIZAM JUČER I ANARHIZAM DANAS

Frank Mintz,
Pariz

SAŽETAK

Situirajući početke anarhizma uz stremljenja 19. stoljeća, autor elaborira osnovne ideje tog učenja počevši od francuske revolucije i rada Williama Godwina. Nastavlja iznošenjem niza ideja i stavova najznačajnijih anarhističkih teoretičara, dovodeći ih u odnos s Marxovim stavovima. Slijedi period ilegalizma i pripremanja za revoluciju koji se nastavlja i u 20. stoljeću, a u kojem su prisutne i druge orijentacije. Neke su usmjerene na stvaranje anarhističke pedagogije, komune i slično, no među njima i prije spomenutih orijentacija nije moguće staviti točno određene granice. Osvrćući se i na suvremena zbivanja s obzirom na prisustvo anarhističkih ideja, autor spominje svibanj 1968. godine u Parizu, da bi analizu završio pitanjem o eventualnom postrevolucionarnom uređenju.

Mnogo mojih kolega tvrdi da anarhističke ideje postoje već kod Lao Tzea¹ ili kod klasičnih grčkih mislilaca². Što se mene tiče, radije bih pripisao anarhizam strujanjima vezanim uz 19. stoljeće. Ukoliko bi, međutim, trebalo izabrati neki primjer iz prošlosti, odlučio bih se za Spartakove i nehijerarhijski vođene spontane pobune³.

Svjesna kritika hijerarhije i socijalne eksploatacije, s pozicija pravne i ekonomske jednakosti, javlja se za vrijeme francuske revolucije. »Anarhisti« su tražili da i pariški poslanici i pariški radnici primaju jednake dnevnice, te da dvije postojeće klase: »ona koja posjeduje i ona koja ne posjeduje, tj. klasa vlasnika i klasa revolucionara« nestanu »izjednačivanjem imutka«. »Od trenutka kad neki čovjek zauzme mjesto u hijerarhiji, on postaje mrzak anarhistu, postaje krivcem.« Takvo shvaćanje funkcionara, koji je sumnjiv

1) Kropotkin, 1905, definicija riječi »anarhizam« u »The Encyclopedia Britannica«, Preštampana u »Kropotkin's Revolutionary Pamphlets«, New York, 1970. Vidjeti također John P. Clarc u talijanskoj reviji »Volontà« 1983. br. 4 i Daniel Colson »Les origines sociales et économiques du taoisme« (Lyon), šesnaest umnoženih stranica.

2) Kropotkin citirano djelo; Max Nettlau »Histoire de l'Anarchie« Paris, 1983.

3) Pobune njemačkih seljaka u XV stoljeću, a naročito izbor i opozivanje župnika u župama. Pogledati također pokret bogumila i Kozmin citat: »Ereticite gi hulat bogatite, gi učat svoite da ne im se počinuvaat na svoite gospodari.« (itd.) »Istoria na makedonskiot narod«, Skopje, 1969., knjiga I, c. 113, 114.

jer ga baza ne može opozvati, aktualno je i danas.⁴ Ali, ostali dokumenti još su jasniji. »Svatko tko razmišlja uviđa da su **vlada i revolucija** nespojive.«⁵

»Sloboda je samo isprazni fantom, kad jedna klasa ljudi može nekažnjeno izglednjivati drugu.«⁶ »Nestanite, napokon, nepodnošljive razlike između bogatih i siromašnih, velikih i malih, gospodara i sluga, vladalaca i podanika.«⁷ Kao što je pokazao William Godwin, francuska je revolucija stimulirala teorijsko mišljenje. On u svom djelu, izašlom 1873. godine, pod naslovom »An Enquiry concerning Political Justice and its influence on general virtue and happiness« (Razmatranje o političkoj pravdi i njenom utjecaju na opću vrlinu i sreću), inaugurira pokušaje koji će kasnije dovesti do stvaranja jedne jasne anarhističke koncepcije. Bakunjin je ovako ocijenio prethodnike anarhizma: »Owen, više filantrop nego socijalist, bio je opravdano prozvan utopistom, jer se nadao da je moguće promijeniti svijet pomoću jednog razumnog edukativnog sistema, kao da je izgradnja takvog sistema moguća u današnjem društvu!« »Fourier također zaslužuje nadimak utopista, jer se njegov sistem oslanja na prijateljsku razmjenu između kapitala, talenta i rada.«

»Čiča Cabet je također bio utopist«. »Velika greška većine tih plemenitih šampiona jednakosti, pravde i slobode, bila je u tome što su zamišljali da se trbuhu, tj. interesu buržoaske klase, može nešto dokazati intelektualnim i moralnim argumentima.«⁸ Kad, nasuprot tome Bakunjin ocjenjuje 1830—40. godine, to izgleda ovako: »U tom razdoblju pojavile su se po prvi put Proudhonove knjige i ideje, koje su u zametku sadržavale, ispričavam se pri tom gosp. Louis Blancu, njegovom preslabom protivniku, i gosp. Marxu, njegovom ljubomornom suparniku, čitavu socijalnu revoluciju, uključujući i socijalističku Komunu, **odvojenu od Države**«. ⁹

I dalje: »Iako Proudhon zasipa preuranjenim praktičnim projektima, unaprijed osuđenim na propast, te ih stoga treba smatrati marginalnim i nebitnim, ipak njegovo djelo ostaje istinito i veliko: kritika autoriteta, ekonomska akcija i svaka neposredna ljudska **akcija, federacija**, kao jedini način da se unište rivalitet i rat, **nagodba**, kao privremena veza između zainteresiranih strana, individua ili grupa, koja se može opozvati i koja određuje prirodu odnosa onih koji su ju (nagodbu op. prev.) sklopili.«¹⁰ Iako se anarhisti, nakon Bakunjina, većinom slažu u kritikama nekih aspekata Proudhonove misli, postoje dva momenta o kojima se obično ne govori. Prije svega, Proudhon nije nikad bio nesposobnjaković kakvim ga Marx prikazuje u »Bijedi filozo-

4) Citat izvađen iz brošure građanina Brissota, koji opisuje svoje protivnike 1792. godine, a prenosi ga Kropotkin u »La Grande Révolution 1789—1793«.

5) Varlet, 1794., prenosi Daniel Guérin u »La lutte de classe sous la Première République«, tom. II, str. 59.

6) Jacques Roux, 25. lipanj 1793.

7) Sylvain Maréchal, »Manifeste de la conjuration de Babeuf«, 1794.

8) Bakunjin »Oeuvres Complètes« tom 8, str. 451, neobjavljeni fragment iz »L'Empire knouto germanique«. Primjećujemo da je Engels, bez poznavanja Bakunjinovog teksta, objavio 1880. »Od utopijskog do znanstvenog socijalizma« gdje neke ideje pokazuju veliku sličnost s Bakunjinovim idejama, ali ne i s Bakunjinovim smislom za kritiku.

9) Bakunjin, citirano djelo, str. 323.

10) Max Nettlau, citirano djelo, str. 61.

fije«. U svojim osobnim komentarima Marxovog djela Proudhon spominje klevete i plagijat.¹¹

Činjenica je da je Proudhon na Marxove komentare odgovarao šutnjom, može se objasniti i njegovim prezirom¹².

Dobro shvativši Marxa, Proudhon mu je godinu dana prije njihovog sukoba, napisao slijedeće: »... razorivši najprije sve dogmatizme a priori, ne pokušavajmo i mi sami indoktrinirati narod: ne dopuštajmo sebi kontradikciju u kojoj se našao vaš sunarodnjak Martin Luther, kada je, nakon odbacivanja katoličke teologije, počeo, uz pomoć ekskomunikacija i anatema, osnivati teologiju protentantizma.«¹³ Ipak, ostaje kao činjenica da su Proudhonovi zaključci navodili na ideju o transformaciji kapitalističkog društva iznutra¹⁴, dok je Marx, kao i Bakunjin, s pravom kritizirao tu ideju. Drugo, 1863. godine Proudhon je objavio djelo »O federativnom principu i o potrebi obnavljanja partije revolucije« gdje je nedvosmisleno razvio sistem koji se suprotstavlja »administrativnoj i vladinoj hijerarhiji i centralizaciji«. Kao što je to primijetio Bakunjin, Marx je u analizama Pariške komune preuzeo taj sistem (pogledati bilješke br. 9).

Čini mi se da Bakunjinov tekst koji slijedi predstavlja neku vrstu sinteze razmišljanja o Proudhonu, Marxu i samom Bakunjinu: »Proudhon je, bez obzira na sve napore koje je učinio da bi uzdrmao tradiciju klasičnog idealizma, ostao cijeli svoj život nepopravljivi idealist, metafizičar u dubini duše, inspiriran ponekad (kao što sam mu to dva mjeseca prije smrti rekao), Biblijom, ponekad, rimskim pravom. Marx je kao mislilac bio na dobrom putu. On je kao princip postavio tezu da je svaka politička, pravna i religiozna evolucija ne uzrok, već rezultat ekonomske evolucije. Radi se o velikoj i plodnoj misli, koju, međutim, Marx nije sam izmislio, jer su je, osim njega, i drugi naslutili i djelomično izrazili. Ipak, njemu pripada čast utemeljenja te misli, budući da ju je postavio kao osnovu svog ekonomskog sistema. S druge strane, Proudhon je puno bolje shvatio smisao slobode. On je, u trenucima kad se nije bavio doktrinom ili metafizikom, imao pravi instinkt revolucionara: divio se Sotoni i proklamirao anarhiju. Moguće je da je Marxov sistem slobode **teorijski** racionalniji od Proudhonovog, ali mu zato nedostaje instinkt za slobodu. Budući da je i Nijemac i Židov, on je od glave do pete autoritaran. Otuda dva suprotstavljena sistema: a) anarhistički, Proudhonov sistem, koji smo mi proširili, razvili i oslobodili njegova smiješna metafizičkog, idealističkog i doktrinarnog okvira, prihvaćajući u potpunosti materiju u znanosti i socijalnu ekonomiju u historiji kao osnovu sveg kasnijeg razvoja, b) te sistem Karla Marxa šefa njemačke škole auto-

11) Proudhon »Philosophie de la Misère«, Marx »Misère de la philosophie«, Paris, Fédération Anarchiste, 1983. tom III, str. 293.

12) »Marx est le tenia du socialisme« (Proudhonov dnevnik) Preštampano u Proudhon, citirano djelo, tom III str. 325.

13) Lettre à Marx, 17. V 1846., citirano djelo, tom III str. 326.

14) Lettre à Marx, citirano djelo, str. 327; zaključak iz »Philosophie de la Misère« citirano djelo, tom III str. 160—162.

ritarnih komunista.¹⁵ Postoje dvije diskutabilne ideje na ovoj stranici: teorija naroda (o kojoj ću nešto više reći malo dalje) i prihvaćanje marksističke ekonomske analize, koju neki anarhisti ili odbijaju ili uopće, kao takvu, ne prihvaćaju. Ako se, s jedne strane, u Bakunjinovom anarhizmu mogu naslutiti pokušaji da se Marxove ideje oslobode svog autoritarnog karaktera, onda treba, s druge strane, zahvaliti Karlu Marxu za ovjekovječenje anarhističkih ideja, koje je želio uništiti. Marxova analiza Pariške komune, koju je preuzeo Lenjin, je, unatoč kontradikcijama,¹⁶ izvor antibirokratskog osvještavanja velikog broja sovjetskih i kineskih disidenata¹⁷.

I na kraju, kratki Marxov tekst »Bilješke uz Bakunjinovu knjigu »Etatizam i Anarhija« predstavlja ilustraciju Marxove sljepoće u odnosu na probleme hijerarhijske revolucionarne organizacije.¹⁸ Tom marksističkom izboru Bakunjinovih ideja možemo dodati njegovu poziciju koja se odnosi na nacionalnu nezavisnost: »Kao protivnici svakog gospodstva mi se, razumljivo, odričemo tzv. historijskih prava i granica. Za nas Poljska počinje i doista postoji samo tamo gdje ljudi spoznaju sebe i žele biti Poljacima, a završava tamo gdje oni, odričući se zasebnog poljskog saveza, žele biti slobodnim članovima drugih saveza.«¹⁹ Dovoljno je zamijeniti Poljsku i Poljake s bilo kojom etničkom grupom da bi se dobilo logično rješenje.

Posljednji Marxov propust je zaboravljanje i izjednačavanje Bakunjinove pozicije s pozicijom Nečaeva, u pitanjima ilegalne borbe. Deseci tajnih udruženja, koje je kreirao Bakunjin, imala su za cilj olakšati provođenje socijalne revolucije; dvije osnovne konstante, međutim, bile su sljedeće:

a) »Ovo udruženje polazi od stajališta da revoluciju ne izvode ni individue niti tajna udruženja. One kao da se same proizvode, pokrenute logikom stvari, te kretanjem događaja i činjenica.«²⁰

15) Tekst iz 1872. preštampan u »Oeuvres Complètes«, tom IV, br. 104 str. 437. To prihvaćanje marksističke analize ipak treba pažljivo odmjeriti jer Bakunjin naglašava da »je svaka politička vlast, bez obzira na oblik i podrijetlo, usmjerena k despotizmu« (»Les Ours de Berne et l'Ours de Saint Petersbourg«, 1870, citirano prema španjolskom izdanju Bakunjinina, Madrid, 1979. tom IV str. 223). Isto vrijedi i za pojedinca: »Kod svakog čovjeka postoji prirodni instinkt koji ga tjera na zapovijedanje (...) Ako postoji nešto davolskog u povijesti, onda je to princip komandiranja.« (»Protestation de l'Alliance«, 1871. Oeuvres, Stock, tom VI str. 16). I na kraju, 1872, Bakunjin piše: »Buduci da smo materijalisti i deterministi kao i gosp. Marx, mi priznajemo fatalnu povezanost ekonomskih i političkih činica u historiji (...) međutim, se mi, u odnosu na tu činjenicu, različito ponašamo, jer nam je naročito stalo ne odavati joj počast, budući da je ta činjenica, u neposrednom sukobu s krajnjim ciljem historije (...) ostvarivanjem pune slobode i punog materijalnog razvitka« (nastavak od »L'empire knouto-germanique« koji citira Muñoz u »La Liberté« str. 62, 63).

16) »Naročito je komuna pružila dokaz da radnička klasa ne može jednostavno preuzeti gotovu državnu mašinu i staviti je u pokret za svoje vlastite ciljeve.« (predgovor Manifestu, od 24. VI 1872.); 1871. Marx je napisao a) »putem uništenja moći države, osnivanje komune trebalo je postati realnošću; b) »pariški komunari ne bi propali, da su, shvativši da je Komuna »zametak budućeg ljudskog državnu mašinu i staviti je u pokret za svoje ciljeve.« (predgovor Manifestu, od 24. VI 1872); c) Marks nije kritizirao Engelsove poglede u »De l'autorité«.

17) Leonid Pliouchtch »Dans le carnaval de l'histoire« Paris, Seuil, 1977. str. 88.

18) »Trebalo je, 1873. godine biti Rus i anarhist, da bi se iza Marxove doktrine i autoriteta mogla zamijetiti Staljinova sjena.« Rudolf Bahro »L'Alternative, 1979« str. 41.

19) Svibanj—lipanj 1872. »Oeuvres Complètes« tom VI, str. 153.

20) »Program i cilj tajne revolucionarne organizacije Internacionalne braće 1868., preštampano u »Ni Dieu ni Maître« Daniela Guérina, I, str. 226. Treba istaći da su tajna društva karakteristična za XIX stoljeće, te da je i Karl Marx bio članom sličnih društava u Njemačkoj. Isto tako, politička djelatnost Marxa i Engelsa iz vremena Prve internacionale podsjeća umnogome na političku djelatnost karbonara.

b) »Ova organizacija isključuje svaku ideju diktature i tutorske upravljačke moći.«²¹

Možemo samo primijetiti da Bakunjin upozna je s tim idejama Nečaeva, autora dobro poznatog »Katekizma«²².

Bakunjin piše:

»Narodne revolucije nastaju samom silom stvari i onim historijskim tokom, koji podzemno, nevidljivo, neprestano i polako, teče u narodnim slojevima.«²³

»Organizacija mora biti prožeta mišlju da je ona sluga i pomoćnik naroda, a ne gospodar i naredbodavac i to ni pod kakvim izgovorom, čak ni pod izgovorom narodnog dobra.«²⁴ Treba svakako dodati da je Bakunjin, nakon poznanstva s Nečaevim dodao novu i preciznu napomenu svojim propisima o tajnim društvima: »Svaki brat ima pravo odbiti specijalne misije, (ili posebne usluge) koje mu se daju u zadatak, bez obzira na to da li ga u obavljanju zadatka sprečavaju: njegova sepcifična pozicija, neke okolnosti, bolest, njegova osobna priroda ili njegovi osobni stavovi ili osjećaji.«²⁵

Spomenimo kao zaključak toj teorijskoj evokaciji anarhizma i Bakunjinina, Marxov citat (i njegov humor): »Sve što je gosp. Bakunjin učinio svodi se na nevješto smiješan umak Proudhonovog i Stirnerovog anarhizama, tj. na slobodnu organizaciju radničkih masa od baze do vrha (glupost!).«²⁶

Ja pak mislim da je Marx time učinio hommage Bakunjinu, priznavši mu obranu Proudhonovog kolektivnog sistema, te Stirnerove teorije o vrijednosti individuuma i njegovog života u društvu.

Između 1876. (Bakunjinova smrt) i 1906. godine (Amienska povelja i polet revolucionarnog sindikalizma), javlja se više anarhističkih struja koje su se održale do danas.

Najprije su se javili kratki i neplodni pobunjenički pokušaji u Italiji (koje su vodili Malatesta i Cafiero), koji su pokazali da radnici još nisu bili spremni provesti revoluciju. Činilo se tada da bi neke nacionalne borbe mogle, zahvaljujući sudjelovanju anarhista, dovesti do revolucije: Malatesta je s tim u vezi pokušao ući u Hercegovinu 1876. godine, ali je bio zadržan u Hrvatskoj²⁷. Bilo je i nekih pokušaja Talijana da odu na Kretu, ali je svakako najvažnije sudjelovanje anarhista bilo u Makedoniji 1903. godine²⁸. U Latinskoj Americi najpoznatiji pokušaj je okupacija južne Kalifornije 1911. godine.

21) ibidem.

22) Pirumova i Confino, specijalisti za sovjetska, odnosno izraelska pitanja, potvrđuju da Bakunjin nije autor tog teksta.

23) Lettre à Nečaev, 2. VI 1870, »Oeuvres Complètes«, tom V, str. 112.

24) Ibidem str. 118.

25) Bakunjin, 1872, »Oeuvres Complètes« VI, str. 190; isti tekst na talijanskom str. 204, rezime na ruskom, str. 206.

26) »Annotation au livre de Bakounine Etatism et Anarchie«.

27) Max Nettlau »Errico Malatesta«, Buenos Aires, 1923, str. 93.

28) »Istorija na makedonskiot narod«, II str. 230; Balkanski »Natsionalno osvogođenje i sotsialna revolutsia v svetlina na balgarskia natsional-revolutsionen opit v Makedonia« Paris 1969; franc. izdanje Paris, 1982.

Nasuprot tim neuspjesima, javljaju se dva bitno nova i važna momenta: ilegalizam i pripremanje za revoluciju.

Ilegalizam se najprije karakterizira atentatima u Francuskoj između 1892—1894. godine, kojima je cilj bio slabljenje buržoaske pravde, i buržoazije, koja je progonila anarhiste. Tu su Ravacholove bombe, zatim Vaillantove bombe koje su trebale osvetiti Ravachola i na kraju bombe Emile Henrya, postavljene zato da bi osvetile Vaillanta. Izjava Emile Henrya »... udariti buržoaziju u gomili, bez biranja žrtava« ne odgovara izjavama i praksi anarhista. »Revolucija nije ni osvetoljubiva niti krvava«²⁹. Malatesta i Kropotkin su smatrali da bi hrabrost ilegalaca bila bolje upotrijebljena kad bi bila uposlena u službi svakodnevnice anarhističke borbe.

Buržoaska štampa i nekad i danas ipak kultivira sliku anarhista bacača bombi, iako atentati karakteriziraju irske nacionaliste i ruske revolucionare!

Jedan drugi tip ilegalizma bio je krađa, što je imala za cilj financiranje revolucionarnog pokreta. Time su se služili borci kao Clément Duval i Vittorio Pini, a kasnije Španjolci kao Garcia Oliver, Ascaso i Durrati. Većina je anarhista, međutim bila angažirana u pripremanju revolucije, ne odbijajući, pri tome, kritičku pomoć ilegalcima u zatvorima. Malatesta, Elisé Reclus i Kropotkin, širili su s uspjehom anarho-komunizam, tj. prihvaćanje komunističkog rješenja u budućem anarhističkom društvu, dok su Proudhon i Bakunjin bili kolektivisti, zalažući se za zadržavanje naknade za rad. Čisto radničke organizacije, kao one iz vremena Internacionale gubile su utjecaj, osim u Španjolskoj.

Nasuprot toj tendenciji Pelloutier, Pouget itd. zamišljali su organiziranje radnika na bazi globalnog upravljanja društvom nakon uništenja kapitalističkog režima.

Ali o tome ćemo opširnije govoriti nešto dalje.

Paralelno s intenzivnim pripremanjem za revoluciju, postojale su i druge orijentacije, za koje se čini da su u osnovi bile pacifističke. Paul Robin, koji je u to vrijeme izazivao skandale, bio je animator i strateg anarhističke pedagogije (mješovitost u školama, znanstveno i literarno obrazovanje, itd.).

Njegov učenik u Španjolskoj, Francisco Ferrer Guardia, bio je optužen za organizaciju jednodnevnih antimilitarističkih nemira protiv upućivanja regruta u Španjolski Maroko i strijeljan. Max Stirner, koji je još kao student upoznao Marxa i Engelsa i koji je objavio svoje djelo već 1845. godine, postao je poznat u Evropi, zajedno s dvojicom sjeverno-američkih individualista Josiahom Warenom i Henryem Davidom Thoreauom, tek krajem XIX stoljeća. Njegov se utjecaj pomiješao s utjecajem ilegalista, te s drugom stranom aktivnosti Paul Robina: neomaltuzijanskom propagandom, nagovještavanjem problematike seksualnog, vezane za slobodnu ljubav, emancipaciju žena, te za zajednice, organizirane, ekonomski i seksualno, kolektivistički. Giovanni Rossi osnovao je slavnu zajednicu »La Cecilia« u Brazilu, o kojoj je ostavio zanimljiva svjedočanstva. Taj je pravac imao mnoštvo aspekata od kojih su najpo-

29) Bakunjin »L'empire knouto-germanique...« »Oeuvres Complètes« VIII, str. 345.

znatiji: prirodna medicina, umjetnički boemizam itd. Mnoge poznate ličnosti kao: Oscar Wilde, Pissaro itd. bili su pod utjecajem spomenutog pravca do te mjere da se anarhizam često miješao s individualnom egzaltiranošću. Lav Tolstoj bio je za života zadovoljan činjenicom da ga anarhisti prihvaćaju kao mislioca. Iako je njegov religijsko-anti-hijerarhijski pokret često bio krivo shvaćen, (naročito s Gandijeve strane), ipak je on u Rusiji, Bugarskoj i čak u Kini imao pristalice — anarhista koji su slijedili put nenasilja.

Odbijanje plaćanja poreza koji služe za financiranje vojske i policije, odbijanje državne škole koja podučava služenje hijerarhiji, odbijanje crkve koja opslužuje lažnu sliku boga, odbijanje posla u tvornicama jer bi to značilo prihvatiti eksploataciju u korist lošeg čovjeka; Tolstojeva doktrina nenasilja pretpostavljala je, u stvari, stalnu životnu borbu. Tolstojevi sljedbenici punili su zatvore i izdržavali duge kazne. Sovjetski ih je režim na kraju uništio.

Nepotrebno je, uostalom, inzistirati na točno određenim granicama između različitih anarhističkih pravaca. Stoga ću sada samo spomenuti nekoliko historijskih događaja bitnih za anarhizam, jer je svaki od njih aktivirao i poneki novi anarhistički pravac.

CGT (Generalna konferencija rada) je u Francuskoj kolijevka kako revolucionarnog sindikalizma tako i anarho-sindikalizma, bez mogućnosti da se ta zbrka izbjegne. Između 1906. i 1911. godine u CGT-u dominira tendencija koju karakterizira neposredna akcija (pregovaranje između poslodavaca i radnika bez intervencije države), popraćena primjenom sabotaze (od namjernog uništavanja strojeva do otkrivanja bespravnih postupaka kojima se eventualno služio patronat da bi osigurao prodaju) i na kraju, ono što je u očima sindikalista najvažnije, obuka radnika od strane radnika: osnivanje tzv. »burza rada«. Iako je teorijska elaboracija (sindikata op. prev.) djelo anarhista, ipak se zapravo radi o organiziranju ljudi s različitim političkim opredjeljenjima, koji imaju u vidu sindikat kao pokretački element buduće društvene organizacije.

Na anarhističkom i marksističkom planu, ta ideja povlači za sobom ukidanje čisto političke organizacije. U Francuskoj, na anarhističkom kongresu u Amsterdamu održanom 1907. i u Španjolskoj, jedan je određeni broj anarho-sindikalista (od Monattea do Peiréa) izjavljivao da njihovim koncepcijama ne treba tutorstvo anarhista. U SSSR-u je »Radnička opozicija« Kolontajeva i Šljapnikova tvrdila da je komunistička partija nepotrebna jer životom zemlje upravljaju sindikati putem sovjeta.

Čini mi se da anarho-sindikalizam prihvaća dvostruku praksu, što je rezultirala nizom propusta. S jedne strane, istaknuti borci, postavljeni na ključna mjesta, služe se manipulacijama, sklapaju sumljive saveze; što zbog isticanja vlastitih težnja, što zbog očuvanja vlasti. Osim toga se, pod izlikom poboljšavanja sindikalnog aparata, paralizira akcija baze. U Francuskoj su revolucionarni sindikalisti i anarho-sindiklisti potpuno odbacili radničku spremnost na borbu 1909. godine. S druge strane, nepobitna je činjenica da anarho-sindikalistički projekt posjeduje izvanrednu preciznost i logiku: »Emancipacija radnika bit će djelo njih samih.« Upravo odatle proizlazi radničko povjerenje i osjećaj autonomnosti.

U Španjolskoj su rezultate, što su ih postizale burze rada, primjenjivale sindikalne sekcije: opismenjavanje, kultura, borba protiv alkoholizma i hazardnih igara, učinile su anarho-sindikalističku etiku koja je potvrđena podvizima anarho-sindikalista iz vremena civilnog rata od 1936—1939. godne, neobično poštovanom.

Anarhisti nisu sudjelovali u ruskoj revoluciji 1917. godine jer unutrašnji preokret iz 1905. godine ne samo da »nije rehabilitirao anarhiju, nego je dapače doveo do historijske likvidacije anarhizma«³⁰.

Realnost je često složenija nego što su želje pa bile one i marksističke: sovjeti radnika organizirani u anarhosindikalističkoj i sindikalno revolucionarnoj tradiciji, pobuna u Kronstadtu u ime treće, stvarno radničke revolucije, buna ukrajinskih seljaka na čelu s anarhistima i Nestorom Makhnom, kao i velik broj drugih pobuna, pokazali su, tadašnjim anonimnim pristalicama, pravilnost Bakunjinovih anarhističkih analiza i projekata. Lenjinova Čeka i Trockyjeva Crvena armija predstavljale su, međutim, neumoljivog protivnika, koji je uspio uništiti kako anarhističku opoziciju, tako i komuniste u bazi, te svaki radnički zahtjev za autonomijom. Zaključak koji su iz ovog iskustva izveli anarhisti bio je dvojak: 1) Potreba da se privuče što veći broj pristalica kako bi se osigurala aktivna prisutnost usmjerena na onesposobljavanje manipulirane propagande lažnih socijalista, 2) stvoriti što efikasniju organizaciju. Taj posljednji zaključak bio je poticaj za pripremanje projekta nazvanog Aršinovljeva platforma (koji je de facto realizirala grupa okupljena oko Nestora Makhnoa), i koji je izazvao žestoku polemiku 1926—1927. godine, jer ga je većina anarhista smatrala odviše autoritarnim.

Iz tog je razloga bila zadržana klasična struktura slobodno koordiniranih grupa koja u pogledu organizacije nije dala zadovoljavajuće rezultate. S marksističke točke gledišta, revolucionarno sudjelovanje anarhista u španjolskom civilnom ratu nije bilo moguće. Prvo zato što je »prirodni razvoj anarhizma, njegovo nestajanje, a potom gašenje«, a drugo zbog toga što »anarhisti i sitna buržoazija nisu ništa naučili u Španjolskoj 1873. godine.«³¹

Španjolska je međutim, u ljeto 1936. godine imala razjedinjenu radničku klasu (vrlo velike razlike između socijalističkog sindikata UGT-a Unión General de Trabajadores (Generalna unija radnika) i anarho-sindikalističkog CNT-a — Confederación Nacional del Trabajo (Nacionalna konfederacija rada), usprkos jednom pokušaju radničkog saveza pod propagandističkim sloganom »UHP« (Unión de Hermanos Proletarios (Unija proletherske braće). Tome treba dodati da su u UGT-u bile prisutne dvije struje od kojih je jedna bila revolucionarna i predvodila ju je socijalisti-

30) Rosa Luxembourg »Grève de masse, Partis et Syndicats«, Maspero, str. 94.

31) Joaquín Maurín »Revolución y contrarrevolución en España« Paris, Ruedo Ibérico, 1966, str. 102, 106. Treba naglasiti da je Engelsova brošura »Les bakouninistes en action« u kontradikciji s Marxovim analizama. Engels govori o Španjolskoj kao o »industrijski zaostaloj zemlji, u kojoj je nemoguće ostvariti blisku i potpunu emancipaciju radničke klase.« 1856. godine Marx piše: »Slijedeća evropska revolucija, naći će u Španjolskoj spremnog suradnika. Razdoblje od 1854—1856. godine bio je neophodan prelazni period, kroz koji se moralo proći da bi se stekla ova zrelost.« (K. Marx »La revolución en España«, Moskva, str. 150). Dodajmo k tome da Maurín tvrdi da je postojanost anarhizma u Španjolskoj uzrokovana činjenicom da »su anarhisti pokazali veću maštovitost, nego što je to bio slučaj sa socijalistima.« citirano djelo, str. 244.

čka partija na čelu s Largom Caballerom, a druga reformistička, a predvodio ju je Indalecio Prieto. Ista podjela bila je prisutna i u CNT-u između pristalica bliske revolucije, zatim »Faistasa« pristalica Anarhističke iberijske federacije (FAI), s Durrutijem, Garciom Oliverom na čelu, i na kraju »Treintista« koji su pogrešno bili okvalificirani kao reformatori i kojima je na čelu stajao Pieró. Dodajmo tome da su se dvije komunističke partije, koje su bile relativno slabo prihvaćene u narodu, međusobno oštro kritizirale.³²

Ipak, anarho-sindikalisti (sve tendencije zajedno) su pokrenuli pokret samoupravljanja u čitavoj zoni koju su kontrolirali radnici suprotstavljeni vojnom udaru desnice. To revolucionarno samoupravljanje tvornicama, ustanovama za obavljanje uslužnih djelatnosti, te poljoprivrednim zemljištima, mobiliziralo je jedan dio članstva UGT-a, POUM-a i dio nepolitiziranog stanovništva.

Samoupravljanje je, prema procjenama³³, obuhvatilo oko dva milijuna radnika u zajedničkom naporu društvenog transformiranja, u vrijeme dok je rat žestoko bijesnio: (stvaranje zajedničke željezničke mreže u Kataloniji, transformacija metalurške industrije u vojnu, jedinstven izvoz agruma, što je donosio značajan devizni priliv, održavanje i povećanje poljoprivredne proizvodnje, te besplatno i dobrovoljno snabdijevanje vojske, itd.).

Ista opaska, koju smo već spomenuli u slučaju anarho-sindikalizma CGT-a, vrijedi i ovdje: iako se baza samoupravno organizirala, vođe se nisu bitnije osvrnule na tu činjenicu. Oni su prihvatili savez s komunistima, ušli s njima u vladu i zatvorili oči pred ekonomskim i vojnim sabotazama što su ih provodili španjolski i sovjetski komunisti.

Kada je u svibnju 1937. godine anarho-sindikalistička baza spontano reagirala boreći se s oružjem u ruci, zajedno s pristalicama POUM-a, protiv snaga komunističke policije, ministri CNT-a založili su se za »mir«, tj. za respektiranje komunističkih sabotaza.

Svibanj i lipanj 1968. godine u Francuskoj ne treba gledati kao simbol faze kapitalističkog razvoja što je izazvala studentske nemire.

Francuski se studenti nisu samo oštro bunili (kao studenti u USA i SR Njemačkoj), već su na njih snažno ideološki utjecali izvori s pariškog fakulteta Nanterre. Taj se utjecaj proširio zahvaljujući medijima i tako izazvao prvo štrajk solidarnosti a zatim pobune protiv postojećeg društva. Deset milijuna štrajkača (od čega je bilo sedam milijuna studentskih štrajkača dok su ostali bili nezaposleni) i ostatak populacije, bili su iznenada suočeni s anarhističkim, situacionističkim, maoističkim i trockističkim idejama. Maoisti i trockisti zastupali su jednu borbeniju viziju proleterske akcije nego što je to bio slučaj s komunistima. Geismarova je grupa čak sastavila i analizu kojom ukazuje na to da će se društvena revolucija rea-

32) PCE (Partido Comunista de Espana) naklonjena Moskvi i Staljinu; Poum (Partido Obrero de Unificación Marxista) partija što je u svoju organizaciju uključivala više antistaljinističkih grupa (među njima i grupu Andréa Nina). POUM je s jedne strane bio napadan od Trockog, jer je suviše težio reformizmu, a s druge strane od SSSR-a jer je bio previše naklonjen Trockom!!

33) Frank Mintz »La autogestión en la Espana revolucionaria« Madrid, 1977, str. 199.

lizirati 1972. godine³⁴ i nakon toga se raspala. Anarhisti su ipak izvukli neku korist iz događaja koji su se zbili '68. godine i upozorili javnost i političke strukture na pojam revolucionarnog samoupravljanja. Iako nisu bitno povećali broj članova, anarhisti su dobili povećanu podršku, naročito u Francuskoj, Italiji i Španjolskoj. Situacionisti su predlagali, često na spektakularan i humorističan način, jedan zanimljiv teorijski bučkuriš, anarhističkih i marksističkih (anti-lenjinističkih) ideja³⁵, orijentiranih na sovjete, radničke savjete i seksualnu revoluciju.

Budući da su imali veoma mali broj sljedbenika, te da su ih razdvajale unutrašnje svađe, pokret se ubrzo raspao. Mislim da je unatoč brzom političkom ozdravljenju različitih zemalja, ipak ostvareno, nakon svibnja—lipnja 1968. godine, nekoliko važnih momenata: ekspanzija feminizma, potreba za uvođenjem stvarnog samoupravljanja, odbijanje posla, uvid u lažnost kapitalističkih i marksističkolenjinističkih rješenja. Podrška koju su neautoritarnim anarhističkim i marksističkim idejama dali intelektualci poput Jean-Paul Sartrea i Noama Chomskog, umnogome je pomogla učvršćivanju anarhističke misli.

Koje globalno rješenje izabrati u današnjoj situaciji porasta bijede i siromaštva u zemljama trećeg svijeta i indiferentnosti koju u tom smjeru pokazuju kapitalističke i marksističko-lenjinističke zemlje, ako ne svjetsku anarhističku revoluciju?

Bilo bi demagoški završiti ovo evociranje anarhizma, bez suočavanja ove teorije, s dvije, za nju problematične situacije. Prva se tiče društvenog i geografskog okvira anarhizma. U današnje se vrijeme ne primjećuju bitne razlike između grupa na koje, s jedne strane, utječu anarhisti, a s druge strane, klasična ljevica. Radi se, u oba slučaja, o nastavnicima, studentima, činovnicima, radnicima. Nekad je u Španjolskoj bilo moguće zapaziti da su rudari u Katalonji anarhisti, dok su rudari u Austriji bili uglavnom socijalisti; poljoprivredni su radnici bili anarhisti u Andaluziji, ali socijalisti na jugu Kastilje itd. Sindikalizacija nije ovisila o profesiji već o boljoj političkoj spremnosti pojedinih organizacija. Unatoč Bakunjinovom preferiranju Slavena i Latina, te Marxovom preferiranju Nijemaca i Turaka, marksizam se razvio u Rusiji i Latinskoj Americi, dok je anarhizam imao veoma jake odjeke u Njemačkoj nakon 1918. u SAD prije 1914. godine. Primjećujemo također, da su, historijski gledano, marksistička i anarhistička taktika mogle biti sličnima: siromašno seljaštvo upućeno u gerilu (makhovinstička Ukrajina, i komunistička Kina); proletarijat kao pokretač revolucije (anarhistička Barcelona iz 1936. i Petrograd 1917); revolucionarne pobune (Španjolska 1932, 1933. i Njemačka 1923., Bugarska 1923); atentati na političare (Španjolska 1905 — 1923 i Sofija — Sveta Nedelja — 1925); »samoubojstva« ruskih protivnika (Krivitskyja i Marčenka itd.) Drugo, internacionalnu situaciju možemo rezimirati ovako: a) tehnološki progres nameće potrebu za što jačom centralizacijom; čak kada bi decen-

34) Geismar, July, Eryln Morane »Vers la guerre civile« Paris, 1969. »Bez namjere držanja propovijedi: horizont' 70 ili '72. u Francuskoj, je revolucija« str. 16.

35) Anton Pannekoek, Karl Korsh, Wilhelm Reich i ponekad Otto Rühle.

tralizacija tehnički i bila moguća, ona bi zahtijevala takovu vještinu vođenja koju je nemoguće brzo steći; b) rastuća industrijalizacija i urbanizacija cijepa obitelji, izolira i depersonalizira pojedinca, tako da konzumacija postaje neka vrsta utjehe; c) ne postoje više kapitalističke ni socijalističke zemlje već blok industrijaliziranih zemalja; d) taj blok nastojat će unedogled produžavati eksploataciju preostalog dijela planeta, i to uz pomoć manjina koje su na vlasti. Postoji li uopće neko realno revolucionarno rješenje? Mislim da postoje tri momenta bitna za odgovor na to pitanje. Najprije, treba konstatirati da je globalna situacija nasilja, mutas mutandi, jednaka onoj iz prošlog stoljeća u vrijeme Internacionale što nije sprečavalo Marxa i Bakunjinu da se nadaju revoluciji. Nadalje, zapanjuje me krhkost režima u odnosu na spontane pobune naroda (izuzimam ovdje očekivane represivne akcije): Čehoslovačka '68, Francuska '68, kulturna revolucija u Kini '67 — '68, Poljska '80 bez spominjanja nemira uzrokovanih porastom cijena: Poljska '70, Egipat '77, Maroko '81, Tunis '84. Čini mi se da bitan problem nije pitanje revolucije, jer ona je latentna, već pitanje postrevolucionarnog uređenja. Kako, naime, izbjeći stvaranje nove hijerarhije koja bi se koristila naporima drugih? Primjeri Irana i Nikaragve potvrđuju opravdanost tog pitanja. Robert Michels je u svojoj izvanrednoj studiji »Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie« iz 1913. godine posvetio jedno zanimljivo poglavlje »Profilaktičkom djelovanju anarhizma«.

Nadam se da će se to djelovanje ostvariti što je više moguće.³⁶

S francuskog prevela Saša Poljanec
Citate s ruskog prevela Ljerka Devčić

³⁶ Michelsova analiza je zanimljiva jer ukazuje na to da su anarho-sindikalističke i marksističke vođe koji su na vlasti, u stvari posjednici (citirano djelo, str. 284).

**Frank Mintz,
Anarchism Yesterday and Anarchism Today**

S U M M A R Y

Locating the beginnings of anarchism in the 19th Century, the author elaborates on the basic ideas of those teachings starting with the French Revolution and the works of William Godwin. He continues by giving a series of ideas and viewpoints of the most important theorists of anarchism, comparing them with Marx's ideas. This is followed by a period of underground activity and preparation for the revolution that has continued even into the 20th century, in which other orientations are also present. Some are aimed at achieving anarchistic pedagogy, communes and the such like, although it is not possible to draw a dividing line between these and the ones previously mentioned.

Considering the place of anarchism in the contemporary world, the author mentions May 1968 in Paris and completes his analysis by discussing the possibility of an eventual post-revolutionary society.

Translated by
Paula Zoro